

VAN GOGH
en de
OLIJFGAARDEN

Woord vooraf

Olijfbomen zijn kenmerkend voor het Zuid-Franse landschap. Rondom de inrichting van Saint-Rémy-de-Provence, waar Vincent van Gogh een jaar lang verbleef, bevonden zich talrijke olijfbomgaarden. Gefascineerd door de grillige vormen van de olijfbomen en het effect van het zonlicht op de kleur van het gebladerte, schilderde hij ze keer op keer, in verschillende seizoenen en op verschillende tijdstippen van de dag. In de vijftien schilderijen van olijfgaarden die hij tussen juni en december 1889 in Saint-Rémy maakte, experimenteerde hij volop met expressieve kleuren, lijnen en vormen om zo tot de essentie van het onderwerp te geraken.

Deze belangrijke groep werken is nu voor het eerst samengebracht in *Van Gogh en de olijfgaarden*, het resultaat van een bijzondere samenwerking tussen het Van Gogh Museum en het Dallas Museum of Art. De tentoonstelling en de begeleidende publicatie belichten de ontwikkeling van Van Goghs schilderijstijl bij het afbeelden van de olijfgaarden en de bijzondere betekenis die dit onderwerp voor hem had. De troostende symboliek die hij in olijfbomen vond, kan niet los worden gezien van de mentaal zware tijd die hij doormaakte in Saint-Rémy. Hij vond houvast in het schilderen van de knoestige, onverzettelijke olijfbomen en zocht naar de verbeelding van geruststellende gevoelens van eeuwigheid en verbondenheid met de hem omringende plattelandsnatuur.

Vincent van Gogh
Olijfbomen, juni 1889
(detail van afb. 2)

Tussen hoop en lijden: Van Gogh in de inrichting

Nienke Bakker

Van Goghs schilderijen van olijfgaarden ontstonden in een turbulente periode van zijn leven. Ze dateren uit de tijd dat hij verbleef in de inrichting van Saint-Rémy-de-Provence (mei 1889 - mei 1890), toen hij gebukt ging onder diep psychisch lijden, maar ondanks alles een intense werklust aan de dag legde en zijn stijl een nieuwe richting wist te geven. Zijn wankele gemoedstoestand en de beperkingen die de nieuwe omgeving hem oplegden, hadden zijn leven ingrijpend veranderd. Zijn eerste olijfgaarden schilderde hij toen hij iets meer dan een maand in Saint-Rémy had doorgebracht, en nog hoop koesterde op genezing. Die hoop vervloog evenwel na zijn eerste, sterk depressieve en langdurige crisis in de inrichting, waarna hij zich opnieuw aan het motief zette en dat in de late herfst afsloot met een samenhangende serie schilderijen van olijfgaarden.

Voor Van Gogh was de olijfboom doordrongen van een zeer persoonlijke, troostende symboliek. Het belang van zijn schilderijen van olijfgaarden, die de diepe gevoelens van eeuwigheid en de sterke band tussen de mens en de natuur uitdrukken die hij ervoer op het platteland, kan niet los worden gezien van zijn mentale toestand en van zijn situatie van eenzame afzondering in de inrichting.

Zoeken naar de essentie

De reeks van maar liefst vijftien schilderijen die Van Gogh tussen juni en december 1889 vervaardigde in het ruige landschap van Saint-Rémy,

Vincent van Gogh
Olijfgaard, september 1889
(detail van afb. 8)

De olijfgaarden in Saint-Rémy- de-Provence

Teio Meedendorp

Jo van Gogh-Bonger, de weduwe van Theo, herinnerde zich dat er gedurende de paar dagen dat Vincent in mei 1890 bij hen in Parijs verbleef, niet over Saint-Rémy en zijn verblijf aldaar in de inrichting werd gesproken. Voordat hij verder reisde naar Auvers-sur-Oise, was Vincent volgens haar 'vrolijk en opgewekt', en ging hij 'zelf uit om olijven te kopen, die hij gewend was iedere dag te eten, en die wij absoluut ook moesten proeven', waarbij zij in het midden liet of ze Theo en haar ook hadden gesmaakt.¹ Hoezeer de kunstenaar gedurende zijn tweejarig verblijf in de Provence op de lokaal geteelde olijven gesteld was geraakt, blijkt ook uit de kistjes olijven die het met hem bevriende echtpaar Ginoux uit Arles hem rond Kerstmis 1889 stuurde, in de tijd dat hij in de inrichting verbleef. Toen hij enkele weken later naar Arles toog om hen te bezoeken en de lege kistjes te retourneren, had hij die vergeten mee te nemen. Maar de olijven waren 'voortreffelijk', schreef hij direct na terugkomst en hij beloofde: 'binnenkort breng ik u de kistjes terug' [842].²

Hoewel Van Gogh in Arles aan de tafellijf verslingerd raakte, zou hij de olijfboom en de olijfgaarden pas in Saint-Rémy tot onderwerp van zijn kunst maken. Niet helemaal verwonderlijk, want in Arles kwam hij nauwelijks olijfgaarden tegen: die gedijen niet goed in het overstromingsgebied van de Rhône en in de moerassige velden nabij de stad. Hij trof ze wel aan bij de verderop gelegen rotsheuvel van Montmajour en in het noordelijker gelegen plaatsje Fontvieille, dat hij in het voorjaar en de zomer van 1888 meermaals bezocht. Daar, aan de voet de Alpilles, bevond hij zich in het hart van de Franse olijfoliecultuur. De keten van

40
 Vincent van Gogh
Mont Gaussier bij Saint-Rémy, 1889
 Olieverf op doek, 72,8 × 92 cm

Solomon R. Guggenheim Museum, New York, Thannhauser Collection. Geschenk Justin K. Thannhauser, 1978

41

Saint-Rémy, de Mont Gaussier in de mist, Ansichtkaart na 1905 van een foto daterend uit het einde van de 19de eeuw.

De foto is min of meer genomen vanaf de positie die Van Gogh koos voor Mont Gaussier bij Saint-Rémy (afb. 40). Links is nog net een klein huis zichtbaar, de 'petit mas de Gros', die ook op het schilderij is te herkennen. Opvallend zijn de grote platte stenen die langs de weg over de afwateringsgoten zijn geplaatst, en die op het schilderij wat groot zijn uitgevallen.

Privécollectie

waardoor we hieruit kunnen afleiden dat de olijfgaard uit Edinburgh (afb. 1) en de daarbij behorende tekening (afb. 3) achter de woning van Trabuc zijn ontstaan. Op het schilderij zijn links in de achtergrond groene bosjes als afscheiding waarneembaar en het terrein is enigszins geaccidenteerd. Op de luchtfoto valt het weliswaar minder goed op, maar het terrein achter de boerderij loopt inderdaad geleidelijk naar beneden. Dat is het beste te zien op het schilderij *Huis bij een olijfgaard* (afb. 39) dat Van Gogh in november-december schilderde en waarvan we met zekerheid weten dat hij dat in deze olijfgaard maakte, aangezien hij ook het huis bij de voorstelling betrok. Van Gogh moet vanuit deze gaard in zuidoostelijke richting hebben gekeken, aangezien op de achtergrond een deel van de Mont Gaussier is te zien. De olijfgaard in *Olijfbomen* (afb. 1) doet aan deze plek denken, waarvoor de kunstenaar een ander standpunt innam.

De opmerkelijk gevormde rots die bekendstaat als Le Rocher des Deux Trous, waarin wind en regen twee gaten hebben uitgesleten, is prominent aanwezig op het later in juni geschilderde *De olijfbomen* (afb. 5). De in werkelijkheid meer nabije en veel grotere Mont Gaussier rechts daarvan gaf de kunstenaar nauwelijks herkenbaar weer; en de rotsformaties daaronder werden geheel uit de verbeelding gemaakt en accentueren vooral de ondulerende lijnen van de olijfgaard op de voorgrond. Van Gogh lijkt hoofdzakelijk in het atelier aan dit schilderij te hebben

Vincent van Gogh
Olijfgaard, november 1889
(detail van afb. 15)

De olijfbomen: Van Gogh op zoek naar een eeuwig, religieus gevoel

Louis van Tilborgh

Kunstenaars hebben de neiging om hun allerlaatste werk te zien als het beste en belangrijkste dat zij ooit hebben gemaakt. Van Gogh lijkt hierop geen uitzondering. Luttele dagen na zijn vertrek uit de Provence, in mei 1890, schreef hij vanuit Auvers-sur-Oise, zijn nieuwe woonplaats in de buurt van Parijs, een opmerkelijke brief aan de Nederlandse criticus en kunstenaar Joseph Isaäcson over zijn positie binnen de Parijse avant-garde. Hij verwees hierin niet naar zijn prestaties uit zijn tijd in Arles, maar naar zijn werk uit Saint-Rémy-de-Provence, en dan vooral zijn schilderijen van olijfgaarden uit 1889, waarvan hij er acht beschreef (afb. 2, 7, 13-18).¹

Al was Van Gogh 'er beslist van overtuigd' dat hij 'nooit iets van belang' zou maken, hij suggereerde nadrukkelijk dat hij met deze werken een bijdrage had willen leveren aan de discussie over de richting van de moderne kunst [BM21]. Kunstenaars hebben 'heel weinig met de olijfgaarden gedaan', zo lichtte hij toe. Toch zou de dag komen dat men 'de olijfboom op alle manieren zal schilderen, zoals men de wilg en de Hollandse knotwilg heeft geschilderd'. Als er echter één kunstenaar was die dit motief verder zou kunnen brengen, dan was het Pierre Puvis de Chavannes, 'Hij, de ziener'. Alleen deze schilder zou met gezag kunnen spreken over 'de zuiderling van tegenwoordig' en de 'symbolische taal' van de olijfboom.

